

Ön i Fågelgatan

Ön i Fågelgatan är en spännande och tragisk berättelse om en judisk pojke som under andra världskriget lever gömd i ruinerna av Warszawas getto sedan de övriga invånarna deporterats till förintelselägren. Filmen aktualiserar frågor om förtryck och motstånd, medkänsla och civilturage.

Åldersrekommendation:
åk 5 - 8

En filmhandledning av
Eva Westergren

Jordan Kiziuk i rollen som Alex med sin mus Snö i Søren Kragh-Jacobsens film "Ön i Fågelgatan" en film om civilturage och motstånd.

Filmens handling

Året är 1943. Andra världskriget pågår. Tyskland har ockuperat Polen och den nazistiska regimen har samlat landets alla judar i särskilda getton. Tolvårige Alex lever med sin far Stefan och sin äldre farbror Boruch i ett judiskt getto i Warsawa. Gettot omgärdas av höga murar. Ingen får lämna gettot utan tillstånd.

Stefan och farbror Boruch arbetar för tyskarna i en repfabrik i gettot. Med jämna mellanrum gör nazisterna utrensningar i gettot och skickar bort barn, kvinnor och gamla som inte orkar arbeta. Ingen vet vart, men alla har sina misstankar. Det gäller för gettots invånare att hålla sig undan så länge som möjligt. Alex har ett eget gömställe på ett loft ovanför familjens lägenhet. Där lekar han med sin vita mus som heter Snö.

En dag sker det som alla fruktar: tyskarna kommer till gettot för att föra bort alla som finns kvar. Gettot ska stängas. Tillsammans med de andra invånarna tvingas Alex, hans pappa och farbror Boruch ut på gatan. Alex pappa tänker rymma. Han ber Alex att gömma sig och vänta på honom. Medan farbror Boruch distraherar soldaterna lyckas Alex smita. Under det tumult som uppstår dödar nazisterna farbror Boruch.

I det övergivna gettot måste Alex klara sig själv. Han söker skydd i ett källarhål. Hans enda sällskap är musen Snö. På dagarna försöker han med musens hjälp hitta mat som folk gömt i de övergivna lägenheterna. På

kvällarna läser han i sin favoritbok *Robinson Crusoe*. Ibland kommer tyska soldater för att söka efter människor som gömt sig i gettot. En dag hittar Alex ett säkert ställe högt ovan marken i ett delvis raserat hus dit man bara kan ta sig med repstege. Där inrättar Alex en koja och där lever han sitt eget Robinsonliv och räknar dagarna tills pappan ska komma tillbaka.

Efter 36 dagar i ensamhet räddar Alex två polska motståndsmän som försöker gömma sig i gettot. Med en pistol som pappan lämnat kvar dödar Alex en tysk soldat som försöker avrätta männen. En av motståndsmännen, Henryk, blir svårt skadad och stannar kvar hos Alex. Den andre, Freddy, ger sig av för att söka hjälp hos en präst som arbetar för den polska motståndsrörelsen. När Henryks tillstånd förvärras och Freddy fortfarande inte hörts av tvingas Alex att själv hämta hjälp utanför gettot. Han får kontakt med en läkare som ger honom nödvändig medicin. När Henryk blir frisk vill han att Alex skall följa med honom bort, men Alex stannar.

Utanför gettot möter Alex den jämnåriga flickan Stasya. Hon tar honom i försvar när ett gäng grabbar ger sig på Alex och skriker gläpord efter honom. Stasya försöker övertala Alex att flytta med henne och hennes mor ut på landet, men Alex tackar nej. Han har ännu inte

gett upp hoppet om att hans pappa ska återvända.

Gettot blir en allt mer omöjlig plats att vara på. De gamla husen sprängs och grindarna öppnas för polacker som flyttar in. Alex koja rasar samman och i fallet dör hans vita mus Snö. Alex begraver Snö i ett källarhål och lägger sig bredvid och väntar på sin pappa. Utmattad får Alex i ett drömligt tillstånd uppleva hur pappan återvänder och finner honom i källarhålet.

Bakgrund till händelserna i filmen

År 1933 när nazisterna kommer till makten i Tyskland införs en rad förbud för den judiska befolkningen i landet. Från år 1935 räknas inte längre judar som tyska medborgare. De får inte arbeta, inte besöka teatrar, konserter eller biografier. De får inte gifta sig med tyskar. Judiska barn får inte gå i tyska skolor. Alla judar får sina pass stämplade med ett rött J. Natten mot den 9 november 1938 går beväpnade trupper till attack mot judiska butiker och synagogor som plundras och bränns. Denna händelse har blivit känd som "kristallnatten". Alla förstörda butiker övertas av tyskar.

I september 1939 går Tyskland till anfall mot Polen. Storbritannien och Frankrike förklarar Tyskland krig. Andra världskriget bryter ut. Med Hitlers angrepp på Polen förändras

Alex med den avårt skadade motståndsmannen Henryk i ruinerna av Warszawas getto. Jordan Kiziuk och Simon Gregor i rollerna i Søren Kragh-Jacobsens film.

drastiskt de europeiska judarnas situation. I Polen hade det bott judar i över 600 år och 1939 fanns det över 3,5 miljoner judar i landet. Judarna var inte väl sedda av polackerna och det var därför inte många som protesterade mot de undantagslagar mot judar som nazisterna införde.

Under våren 1940 upprättas det första koncentrationslägret Auschwitz i Polen. Samtidigt blir 350.000 judar instängda i ett getto som skapas i Warszawa. Kring området byggs höga murar. Det krävs särskilt tillstånd för att få lämna gettot. I Warszawas getto ökar den judiska befolkningen från cirka 100.000 invånare före kriget till över 500.000 invånare vid 1940-talets början. Hösten 1941 börjar man systematiskt döda judar med hjälp av gas i Auschwitz.

Alla verkstäder i Warszawas getto tvingas arbeta i tyskarnas tjänst. Alla arbetsuppgifter var eftertraktade eftersom de kunde innebära en räddning undan koncentrationslägren. Våren 1942 börjar tyskarna deportera gettots invånare till de koncentrationsläger som byggts i Polen. För att undkomma lägren fanns bara två sätt: Skaffa ett arbetstillstånd eller ett bra gömställe.

Överallt i Warszawas getto byggs bunkers och gömställen med tunnlar som förbindelser till tvätttrum och

toaletter. När nazisterna våren 1943 inleder den sista utrensningen av gettot stöter man på oväntat motstånd från ett väpnat uppror. Som hämnd anfaller nazisterna med både tanks och flyg och till slut sätter de även eld på gettot. Ändå kämpar de dåligt utrustade judarna vidare i över tre veckor innan de till slut ger upp.

Livet i gettot

Filmen *Ön i Fågelgatan* ger oss möjlighet att betrakta livet i ett judiskt getto utifrån ett barns ögon. Med filmens hjälp får vi möjlighet att konfronteras med de grundläggande mänskliga behov som präglar vardagen i gettot: kampen för att få mat för dagen, den ständiga jakten för att finna en fredad plats att bo på. Vad betyder dessa självklara förutsättningar för oss – och hur känns det att som människa vara berövad allt detta? *Ön i Fågelgatan* ställer oss också inför den viktiga frågan: Hur var detta möjligt?

När vi går in genom gettots portar i filmens början möts vi av skylten "JUDAR TILLTRÄDE FÖRBJUDET". Hjälmförsedda soldater med schäferhundar i kedjor bevakar det nattliga gettot. Utegångsförbud råder; gettot är tomt och tyst. Vi stiger in i ett slutet rum där världen utanför bara existerar i form av annalkande stöveltramp och soldater som gör sina hotfulla inbrytningar.

Mot en bakgrund av husfasader kringgärdade av taggtråd hör vi en röst, adresserad till oss i publiken: "Föreställ dig att någon byggde en hög mur runt ditt bostadsområde. Det är vad nazisterna gjorde med oss. Ingen får gå ut på natten. Det är så tyst så man kan höra om någon hostar från andra sidan gettot. Alla är rädda, även min pappa och min farbror, fastän han låtsas att han inte är det. Varje vecka kommer nazisterna och hämtar fler människor. De kallar det 'selektion'. Man vet aldrig när en selektion ska ske eller vem de skall ta nästa gång. Det finns inte många kvar nu, bara de starka som kan arbeta. Vi barn måste vara försiktiga på dagarna. På nätterna gömmer jag mig på loftet så att de inte skall hitta mig. Jag heter Alex."

Alex är en överlevare som mot alla odds kämpar för sin existens. Hur det känns att leva i gettot skildras i en rad scener, till exempel i avsnittet där barnen leker kurragömma på gården medan soldaterna nalikas på gatan utanför. Leken byts i allvar när folk knuffas ut från sina gömställen och släpas upp på lastbilsflak för att föras bort. I repfabriken blir farbror Boruch misshandlad av en tysk officer när han inte uppger sin rätta ålder. Fru Green och hennes barn gömmer sig i en bunker där de byggt upp en egen underjordisk värld. Alex har ett eget gömstäl-

le: ett källarhål, dit han tar sin tillflykt när nazisterna kommer.

Från år 1933 när nazisterna kom till makten såg de till att steg för steg ta bort alla mänskliga rättigheter för judarna, både i Tyskland och i de länder som ockuperades. Judar fick inte besöka teatrar, museér eller biografier, judiska barn fick inte gå i skolan. Judarna räknades inte som medborgare i det Tyska riket. Judarna blev utpekade och lätt igenkännbara genom att alla judar över sju år tvingades bära en gul Davidsstjärna.

★ *Hur skulle det kännas att bo i gettot? Hur upplever vi nazisternas terror? Hur känns det när vi får se hur nazisterna närmar sig gettot utanför murarna? Hur känner sig Alex när han kryper ned i sitt källarhål?*

★ *Vad vet Alex pappa och farbror Boruch om vad som händer med de judar som förs bort? Varför är det så viktigt för farbror Boruch att ha ett arbete?*

★ *Alex blir förvånad när hans pappa berättar att pistolen som han äger användes under första världskriget där pappan var soldat. Fick judar vara soldater? undrar Alex. Fundera över hur judarna levde före gettots tid. Diskutera hur judarna gradvis tvingades vänja sig vid att stå utanför alla sammanhang. Hur kan det komma sig att allmänheten accepterade alla regleringar som införts för att begränsa judarnas liv och vardag?*

Alex som överlevare

Sedan Alex lyckats undkomma utrensningen tar han sig tillbaka till gettot där han gömmer sig i ett källarhål. Alex gör utflykter till de övergivna husen där han hittar saker som han behöver. I sin gamla lägenhet återfinner han sin vita mus, Snö, och sin favoritbok, *Robinson Crusoe*.

Alex är ensam och rädd. Ibland hör han ljud som han inte vet om det är inbillning eller verklighet. När dagarna går förlorar han också greppet om tiden. Han finner ett säkrare gömställe högt ovan marken i en raserad husfasad där han inrättar en koja som man endast kan ta sig in i via en repstege. Det får honom att känna sig något mer trygg.

Stefan Sauk i rollen som Goehler, sadistisk nazi-officer i "Ön i Fågelgatan".

I boken *Robinson Crusoe* läser Alex om hur den skeppsbrutne Robinson klarar sig undan de blodtörstiga kannibalerna till den hydda som Robinson inrättat högt upp i träden. För Alex är boken om Robinson Crusoe ett sätt att förflytta sig från den fruktansvärda verkligheten in i en fantasi där han själv är hjälten. Genom boken får Alex bevis för att det går att klara sig själv och överleva på en ö bebodd av vildar.

Den värld som finns i ruinerna av det övergivna gettot är oöverskådlig och kaotisk. Flera gånger är Alex nära att bli upptäckt när nazisterna patrullerar gettot. En blå leksaksbil som Alex hittar blir en symbol för något som Alex aldrig haft: en trygg barndom där leken är en självklar del av livet. Alex har tvingats att bli vuxen fort; allt för tidigt har han tvingats att ta hand om sig själv. När den tyske soldaten ger bort bilen till sin överordnade med orden "Till er son!" förstår vi att bilen hamnar hos ett barn som lever under helt andra förutsättningar än Alex.

Rivningen av gettot innebär det totala sammanbrottet för den värld där Alex försökt inrätta sitt liv. Ett sprängskott raserar hans koja. När hans vita mus dör har Alex inte längre någon att dela sina tankar med. I ett sista försök att värma upp det kalla källarhålet dit han tagit sin tillflykt tänder Alex eld på den tändstickstavla där han marke-

rat dagarna som gått sedan pappan gav sig av. Till värmen från elden somnar Alex in. När de första solstrålarna bryter in i gettot kommer någon genom den sönderbrutna muren. Det är pappan som återvänt och Alex går honom till mötes. Scenen har en drömlig karaktär och ruinerna som färgas rosa av solen får ett överkligt skimmer. "Är du verklig?", frågar Alex. Pappan nickar till svar.

★ *Vad betyder berättelsen om Robinson Crusoe för Alex? På vilket sätt samspejar berättelsen om den skeppsbrutne Robinson med Alex liv i gettot? Hur inrättar Alex och Robinson sina liv för att få känna viss trygghet?*

★ *Fundera över vad som händer i slutscenen. Är det dröm eller verklighet? Med vilka ord beskriver Alex färden bort från gettot? Vad händer med Alex och pappan sen? Kommer de äntligen hem, som Alex hoppas?*

Att välja sida

Den värld där Alex lever omges av höga murar. Fönsterrutorna som vetter mot omvärlden är igenmurade och ingen utanför kan heller se in. I gettot lever människor i terror och skräck. *Ön i Fågelgatan* berättar om människor både i och utanför gettot som vågar göra motstånd – och andra som av feighet eller rädsla viker undan. Filmen

rymmer en rad situationer som behandlar solidaritet och svek, mod och feghet, gruppträck och integritet.

När Alex tittar ut från sin ventil i kojan högt ovan marken är det som en ny värld öppnar sig för honom bortom gettots murar. Utanför gettot pågår livet som vanligt. Affärerna är fyllda med bröd och frukt. Hästtransporter och bilar trafikerar gatorna. Barn leker och människor passerar. I husen bor människor vars liv på alla sätt skiljer sig från verkligheten i gettot: Blommor sätts i fönstren, middagar äts och musik strömmar ut från lägenheterna. Det är främst två människor som fångar Alex uppmärksamhet. Båda kommer genom sina handlingar att få stor betydelse för Alex:

Stasya är en jämnårig flicka som ser Alex och intuitivt förstår hans belägenhet. Stasya är både orädd och modig. När Alex beger sig utanför gettots murar och blir trakasserad av ett gäng grabbar som kallar honom "judefisk" går Stasya emellan och räddar honom. Medan gänget ger sig på Alex så fort han visar sig vågar Stasya göra motstånd.

Utanför gettot finns också läkaren, Dr. Studjinsky, som Alex söker upp när Henryk blir sämre och behöver hjälp. Dr. Studjinsky är först missnöjd mot Alex och vill anmäla honom, men när Alex berättar att han sett honom genom fönstret ändrar han åsikt och följer med in i gettot. Fastän han själv löper stor risk att avslöjas väljer läkaren ändå att hjälpa Henryk.

I filmen förekommer även ett flertal personer som på ett mer systematiskt sätt tagit upp kampen mot nazisterna: Där finns de båda motståndsmännen Henryk och Freddy och den katolska prästen. Bland nazisterna finns människor som väljer att inte döda, fast det är deras uppdrag: En tysk soldat som upptäcker Alex gömd bakom en skottkärra höjer sitt vapen – men väljer att inte skjuta och går därifrån.

★ *Stasya och Dr. Studjinsky visar både mod och civilkurage genom att utföra handlingar som är förbjudna. Var får doktorn och Stasya sitt mod ifrån? Vilka risker tar Stasya och Dr. Studjinsky – och vilka konsekvenser får det i doktors fall när han förs bort av nazisterna?*

★ *När Alex ser hur två motståndsmän riskerar att bli avrättade av en tysk soldat ställs han inför ett svårt*

val. Kan han förhindra att männen dödas och vad innebär det om han själv dödar soldaten? Vi ser Alex ångest och rädsla när han avlossar pistolen. Vad är det som får Alex att fatta beslutet att skjuta? Vad tänker Alex? Har han något val? Hur känner sig Alex efteråt?

★ *Att bli angivare var ett sätt att undkomma nazisternas förföljelser. Alex pappas och farbror Boruchs gömställe på repfabriken avslöjas av en judisk informatör. När pappan förs ut känner han igen honom och säger: "Josef eller hur? Jag kände din far." Vad har fått Josef att byta sida? Vad tänker han när Alex pappa känner igen honom?*

★ *Fundera över hur de vanliga människorna utanför gettot förhöll sig till det som de dagligen såg hända. Hur mycket visste de? Vad ville de veta? Kunde de på något sätt ha hindrat det som skedde? På vilket sätt kan vi i dag påverka att det som hände med Alex inte händer igen?*

Gör bilder

Filmen *Ön i Fågelgatan* är rik på suggestiva och symboliskt laddade bilder. Mot mörkret och förfallet i gettot står gatorna och husen utanför som är fyllda av vardagligt liv. Men där finns också hotet från de annalkande nazisterna.

Hur kan dessa världar existera så nära varandra? Vad tänkte människorna? Hur upplever vi de olika platserna? Ett sätt att närma sig de starka känslor som filmen förmedlar kan vara att i bild beskriva några platser eller scener inifrån gettot och några platser så som de ter sig för människor utanför gettot. Hur är Alex gömställe? Vad gör människorna bakom gardinerna i husen utanför? Vad händer på gatan?

Berätta

Uppmana gärna eleverna att försöka leva sig in i vad några olika personer i filmen tänker och känner genom att låta dem skriva brev om vad de varit med om. Brev kan vara ställda till en nära vän eller släkting, en chef eller annan överordnad.

Vad tänkte Josef som avslöjade gömstället i repfabriken? Hur kände sig Stasya när hon räddar Alex undan gänget? Hur resonerade den tyske soldaten som avstod från att skjuta då han finner Alex bakom skottkär-

ran? Vad tänkte officeren när han skickar den blå bilen hem till sin son i Tyskland? Vad känner motståndsmannen Henryk när han lämnar Alex ensam kvar i lägret?

Vad berättar dessa människor för sina anhöriga? Vågar de tala sanning? Hur motiverar de sina handlingar inför sig själva? Diskutera de dilemman som personerna ställs inför. Associera kring egenskaper som stark/svag, modig/rädd, stor/liten. Vilka egenskaper hör ihop med de olika personerna?

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Danmark, Storbritannien, Tyskland 1996

Originaltitel: The Island on Bird Street

Manus: John Goldsmith, Tony Grisoni Efter romanen *The Island on Bird Street* av Uri Orlev

Regi: Søren Kragh-Jacobsen

Foto: Ian Wilson

Scenografi: Norbert Scherer

Kostym: Bea Gossmann

Klippning: David Martin

Ljud: Per Streit

Originalmusik: Zbigniew Preisner

I ROLLERNA:

Alex – Jordan Kiziuk

Stefan – Patrick Bergin

Boruch – Jack Warden

Goehler – Stefan Sauk

Dr. Studjinsky – James Bolam

Fru Studjinsky – Heather Tobias

Henryk – Simon Gregor

Freddy – Lee Ross

Bolek – Michael Byrne

Stasya – Sian Nicola Liquorish

Stasyas mor – Suzanna Hamilton

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 111 minuter

Format: 1:1.85

Ljudsystem: Dolby SR

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: våren 1998

DISTRIBUTION:

Svenska Filminstitutet

Box 27126

102 52 Stockholm

Telefon: 08-665 11 00

Telefax: 08-661 18 20